

Відомі жінки в історії України (IX – початок XXI ст.)

Розглядається діяльність відомих жінок України, в тому числі на Поділлі, за останню тисячу років у контексті боротьби за свої права і свободи та їх подвизництво на благо країни.

Ключові слова: жіноцтво, відомі жінки, гендерна політика, Європа, Туреччина, Україна, Поділля.

Якщо говорити про роль жінки в контексті історії України, в тому числі й Поділля, то відзначимо, що це питання в соціальному аспекті значно краще висвітлено в художній історичній літературі, ніж у працях вітчизняної історичної науки. Ми сьогодні добре знаємо, що за тисячу років існування України її жіноцтво, не рахуючи XX – початок XXI ст., знаходилося повністю в суспільному, правовому й побутовому безправ'ї стосовно чоловіків, не проводилася державна гендерна політика. Незважаючи на це, жінки народжували і виховували дітей, забезпечували побут сім'ї, здебільшого непосильно працювали як у домашньому господарстві, так і в різних галузях виробництва, несли в собі постійні образи і приниження. І як би чоловіки не відсторонювали жінок від громадського і політичного життя, серед жіноцтва на всіх етапах історичного розвитку країни завжди знаходилися свої подвизники, лідери, герої, які гідно слугували своїй Батьківщині, були готові заради неї на самопожертву і подвиг й своїми діями та вчинками не поступалися чоловікам. Саме тому метою нашого дослідження є спроба виокремити в історії України славні імена тих жінок, які залишили в ній помітний слід й своїм подвизництвом виборювали своє право на рівноправ'я з чоловіками.

Звернемося до прикладів доби Київської Русі IX–XIII ст. Згадаймо відому княгиню Ольгу, яка після загибелі князя Ігоря зуміла взяти владу в свої руки, жорстоко придушила народне повстання на Волині, в якому загинув її чоловік, стала організатором військових походів русичів під стіни Константинополя (Візантія), однією з перших прийняла християнську віру, була матір'ю відомого полководця київського князя Святослава.

Візьмемо інший приклад. Відомо, що Великий князь Ярослав Мудрий, як і українська держава сьогодні, шукав торгово-економічних, військових, культурних і політичних шляхів співробітництва з країнами Західної Європи, торував європейський вектор розвитку. З цією метою він практично всіх своїх синів і дочок прагнув здебільшого одружити з європейськими монархами й, таким чином, через династичні шлюби розраховував на поліпшення їх добросусідських, політичних та економічних відносин з Київською Руссю [1]. За наполяганням Ярослава Мудрого його дочки вийшли заміж: Анна Ярославна – за короля Франції Генріха I, Анастасія Ярославна – за угорського короля Андраша I, Єлизавета Ярославна (Агмунда) – за норвезького короля Гаральда III Суворого, Агата Ярославна (Київська) – за англійського короля Едварда Вигнанця, сестра Великого князя Марія-Добронога – за польського короля Казимира I Визволителя [2; 4].

Найбільш відома роль у Франції Анни Ярославни (1024-1075 рр.), середньої дочки Ярослава Мудрого і дочки короля Шотландії й Швеції Інгігерди (Ірини). У 1049 р. Анна з великим обозом і супроводом (понад 500 бояр, послів, дружинників, челяді) прибула до Франції і в Парижі зайняла цілий квартал. Оскільки більшість із супроводу назавжди

залишилися з Анною, то вважають їх перебування початками української еміграції у Франції [3]. 19 травня 1051 р. відбулося урочисте вінчання Анни з королем Генріхом I та її коронування на королеву Франції. Вона народила від шлюбу чотирьох дітей, з яких син стане королем країни під прізвисьмом Філіп I (1052-1108), продовжувачем династії. Загалом королеву Франції Анну вважають прабабусею тридцяти королів держави. Анна була авторитетною королевою, брала участь у правлінні державою. Папа Микола II відзначав її доброту, благодійність, побожність, просив впливати на короля Генріха I. Збереглися підписи Анни слов'янською мовою – найдавніші зразки українського письма. За її час між Францією та Київською Руссю не було ворожих відносин. Сьогодні у Парижі споруджено пам'ятник Анні Ярославівні, королівні Франції [2].

Інша дочка Ярослава Мудрого Єлизавета (Єллісіф) (1032-1067) у 1045 р. вийшла заміж за норвезького короля Гаральда III. Її син від шлюбу Олаф Бонд (Спокійний) правив у Норвегії з 1066 по 1093 рр. і проводив мирну політику стосовно Київської Русі. У 1067 р. Єлизавета вдруге вийшла заміж за данського короля Свена II, а її син Олаф I також став королем Данії з 1086 по 1095 рр. Згодом обидві династії об'єдналися [5].

Агата Ярославна, яка відома в Англії як Агата Київська, була дружиною короля Едварда Вигнанця, а її дочка стала святою Маргаритою, королевою Шотландії [2].

Названі українські жінки як найкраще виявили себе у європейських державах, відзначалися розумом, повагою, відіграли важливу роль у монархічних династіях, у налагодженні добросусідських відносин зі своєю Батьківщиною.

Візьмемо приклад з пізнього середньовіччя. Мова йде про відому українку Роксолану Гаврилівну (Хурем) (1506-1558), дочку священника, яка народилася і проживала за одними відомостями в м. Рогатині, що на Івано-Франківщині, або в містечку Чемерівці, нині Хмельниччина. Останню гіпотезу висунув ще наприкінці XIX ст. подільський краєзнавець Михайло Орловський в історичній повісті «Роксолана» [6] й науково обґрунтував на початку XXI ст. колишній директор Чермеровецького краєзнавчого музею Михайло Кундіс [7]. Десь у 1518-1520 рр. під час чергового нападу на Поділля кримських татар, молода красуня Роксолана потрапила в полон і вивезена до Кафи, де на невільницькому ринку її продали наложницею до гарему в Стамбулі султана Сулеймана I Пишного, при якому Османська імперія переживала свій розквіт. Так сталося, що Роксолана згодом стала головною дружиною султана, досить впливовою при дворі, яка не допустила загарбницьких походів імперії в Україну. Після смерті чоловіка посадила на трон сина Селіма II і при ньому була султаншею-матір'ю (валіде). Роксолана відзначалася освіченістю, володіла турецькою і арабською мовою, приймала іноземних послів, впливала на внутрішню і зовнішню політику імперії, досконало опанувала двірцеві інтриги. Залишила про себе добру пам'ять у Туреччині за побудову історичних пам'яток [8].

Ще два султани Сулейман II та Ібрагім I у XVI ст. мали українок за своїх дружин. Одна з них Хотідже Туркан була матір'ю султана Мехмета IV. Проте вони не були такими яскравими постатями, як Роксолана.

У роки визвольної війни та національної революції українського народу середини XVII ст. досить було популярне ім'я Марусі Чурай (1625-1653). Вона народилася в сім'ї козацького сотника Гордія. Мешкала у Полтаві. Відома трагічним коханням, а також тим, що складала пісні, які стали народними: «Ой, не ходи Грицю», «Котилися вози з гори», «Засвіт встали козаченки», «Віють вітри, віють буйні» та інші. З піснями Марусі Чурай козаки йшли у бій за свободу України, розраджували себе у вільні години відпочинку. Славну дочку України особисто знав Богдан Хмельницький. Згодом Маруся

Чурай стала легендою України [9]. Сучасна поетеса Ліна Костенко присвятила історичний роман у віршах «Маруся Чурай», у Полтаві поставлено їй пам'ятник.

Якщо ж повернути нашу пам'ять у ХІХ – на початок ХХ ст., то з-поміж багатьох імен жінок – подвижниць України варто назвати Олександрю Яківну Єфименко (1848-1918). У 1863 р. вона закінчила Архангельську гімназію, вчителювала у Холмогорах, батьківщині Михайла Ломоносова. Тут познайомилася і вийшла заміж із засланим сюди за участь в українському національно-культурному відродженні історика та етнографа Петра Єфименка і виїхала разом з ним на Україну до Чернігова, згодом Харкова, і пов'язала тісно свою наукову працю з Харківським університетом. У 1896 р. перемогла у конкурсі на кращий підручник з історії України, видала фундаментальні праці «Південна Русь» (1905, т. I-II), «Історія українського народу» (1906). У 1910 році Харківський університет присудив О.Я. Єфименко наукову ступінь доктора історії гоноріс. Таким чином, Олександра Яківна стала першою жінкою в Російській імперії, яка здобула ступінь доктора наук [10].

Варто згадати подвижницю у боротьбі за права жіноцтва та впровадження гендерної політики, засновницю товариств «Просвіта» в Україні у перші десятиріччя ХХ ст., будівницю національної шкільної освіти Софію Русову (1856-1940). Народилася вона на Чернігівщині, 39 років мешкала у Києві, де з 1870-х років була активною учасницею українських громад, працювала в роки Української революції 1917-1920 рр. у Кам'янець-Подільському державному українському університеті, емігрувала до Чехії [11].

Упродовж ХХ ст. у країнах Європи та Америки, у тому числі в Україні, докорінно змінилося ставлення до прав і свобод жіноцтва. Жінки отримали доступ до всіх державних, громадських, політичних, економічних, культурних і духовних сфер життя. Сьогодні жінки обираються президентами, прем'єр-міністрами, лідерами політичних партій, директорами виробництв, є лауреатами Нобелівських премій, літають у космос. Проте нинішню українську владу критикують за порушення гендерної політики в тому, що в уряді, парламенті, місцевих органах самоврядування малий відсоток присутності жінок, що праця жінок часто використовується у важких у фізичному плані та шкідливих для здоров'я виробництвах, збільшується пенсійний вік тощо. Тим не менше, в Україні як і в інших європейських державах, жінки вибороли свої основні конституційні права. Це позитивно вплинуло на активізацію ролі жіноцтва в цих суспільствах. Свідченням чого є те, що у ХХ – на початку ХХІ ст. тільки в Україні можна назвати тисячі імен жінок, які залишили помітний слід в історії. Це, наприклад, десятки прізвищ жінок Героїв Соціалістичної Праці за трудові подвиги в сільському господарстві 1930-х років (зокрема, п'ятисотenniці Марія Демченко з Київщини, Христина Байдиц з с. Кузьмин Красилівського району нашої області та ін.), тисячі імен жінок, які стали героями на фронтах і в трудовому тилу в роки Великої Вітчизняної війни, а згодом у роки післявоєнної відбудови.

Жіноцтво є сьогодні ударною силою державного будівництва і національно-культурного відродження незалежної України. Хочу назвати окремих славних представниць, пов'язаних з трудовою, педагогічною і науковою діяльністю, зокрема на Хмельниччині, які своєю працею славлять нашу країну. Маю на увазі ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктора педагогічних наук, професора Інну Михайлівну Шоробуру, яка перетворила свій навчальний заклад у важливий центр освіти, науки в культурі України, доктора технічних наук, професора Хмельницького національного університету Галину Станіславівну Калду, доктора економічних наук, професора Подільського аграрно-технічного університету Євгенію Дмитрівну Лучик,

доктора філологічних наук, професора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Людмилу Миколаївну Марчук, єдиних поки на Хмельниччині в своїй галузі докторів наук доктора історичних наук, професора Стефанію Едуардівну Баженову та доктора мистецтвознавства, професора Наталію Олексіївну Урсу, які викладають у цьому ж навчальному закладі, кандидата філологічних наук, професора Євгенію Іванівну Сохацьку, котра багато років успішно очолює Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, та чимало інших достойних жінок.

Варто відзначити, що Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля : жінки в історії краю», яка проводиться 1 березня 2012 року за ініціативою Подільської гуманітарно-педагогічної академії та інших зацікавлених установ і товариств Хмельниччини, по суті є першою за своєю тематикою в історії Подільського регіону. Матеріали конференції засвідчують, що дана проблематика ще слабо розроблена в історіографії. Тому наше наукове зібрання фактично лише визначило основні напрямки і аспекти дослідження на перспективу ролі жінок України та в її складі Поділля в суспільно-політичному, економічному, культурному і духовному житті на різних етапах історії. Головним завданням у цьому процесі вважаю за доцільне на основі комплексного вивчення існуючих джерел виявляти, досліджувати і повертати прийдешнім поколінням пам'ять, історичну правду про багатьох славних жінок, подвижництво яких було розчавлене політичними репресіями, або яких з тих чи інших причин було замовчано або забуто в історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія України в особах. IX-XVIII. – К.: Україна, 1993.
2. Хорунжий Ю. Сага про Ярославових дочок /Юрій Хорунжий, Юрій Якимів. – К.: Біб-ка українця, 2004.
3. Лановик Б.Д. Українська еміграція : від минувшини до сьогодення. – Тернопіль, 1999.
4. Пашуто В. Внешняя політика Древней Руси /В. Пашуто. – М.: Наука, 1968.
5. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи /Леонтій Войтович. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевич, 2000.
6. Орловский М.А. Роксолана или Анастасия Лисовская. Историческая повесть /М.А. Орловский //Подольский епархиальные ведомости. – Каменец-Подольск, 1882. - №№ 42, 43.
7. Кундис М. Чемеровеччина – мій рідний край /М. Кундис. – Кам'янець-Подільський, 2010.
8. Аблицов В. Галактика «Україна». Українська діаспора : видатні постаті /В. Аблицов. – К.: КИТ, 2007.
9. Ельвіра Загурська. Легенди про Марусю урай /Е. Загурська // День (Київ). – 2006. – 16 груд.
10. Смолий В.А. А.Я. Ефименко : очерк жизни и научного творчества /В.А. Смолий //Ефименко А.Я. История украинского народа. К.: Либідь, 1990. – С. 403-426.
11. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Камянець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – С. 283-291.

Аннотація

Рассматривается деятельность известных женщин Украины, в том числе Подолия, за последнюю тысячу лет в контексте борьбы за свои права и свободы и их подвижничество во благо страны.

Ключевые слова: *известные женщины,, гендерная политика, Европа, Турция, Украина, Подолия.*